

**FUQAROLARNING HUQUQ VA MAJBURIYATLARINI BILISHI – HUQUQIY
MADANIYATNING ASOSIY BELGISI**

Yo‘ldasheva Shohistaxon G‘ayratbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti magistranti

e-mail: shohistayoldosheva0@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18676119>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada huquqiy madaniyat tushunchasining nazariy-huquqiy asoslari, fuqarolarning huquq va majburiyatlarini bilish darajasining huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil etiladi. Maqolada O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi normalari, huquqshunos olimlarning ilmiy qarashlari hamda tahliliy yondashuvlar asosida xulosalar beriladi.

Kalit so‘zlar: huquqiy madaniyat, huquqiy ong, huquq va majburiyatlar, qonun ustuvorligi, fuqarolik jamiyati.

Аннотация. В данной научной статье анализируются теоретико-правовые основы понятия правовой культуры, а также значение уровня знания гражданами своих прав и обязанностей в формировании правового государства и гражданского общества. В статье сформулированы выводы на основе норм Конституции Республики Узбекистан, научных взглядов ученых-юристов и аналитических подходов.

Ключевые слова: правовая культура, правосознание, права и обязанности, верховенство закона, гражданское общество.

Abstract. This scientific article analyzes the theoretical and legal foundations of the concept of legal culture, as well as the importance of citizens' awareness of their rights and obligations in the formation of a rule-of-law state and civil society. The conclusions of the article are based on the norms of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the scientific views of legal scholars, and analytical approaches.

Keywords: legal culture, legal consciousness, rights and obligations, rule of law, civil society.

Kirish

Hozirgi globallashuv va demokratik islohotlar sharoitida huquqiy madaniyat masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Huquqiy davlat barpo etish jarayonida fuqarolarning huquq va majburiyatlarini bilishi jamiyatda qonun ustuvorligini ta’minlashning muhim omili hisoblanadi.

Huquqiy demokratik davlat barpo etish jarayonida huquqiy madaniyat masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Huquqiy madaniyatning yuksak darajada bo‘lishi jamiyatda qonun ustuvorligini ta’minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu jarayonda fuqarolarning o‘z huquq va majburiyatlarini bilishi huquqiy madaniyatning eng muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi.

Jamiyat a’zolari huquqiy bilimga ega bo‘lmas ekan, qabul qilinayotgan qonun va normativ-huquqiy hujjatlarning amaliy samarasi pasayadi. Shu sababli huquqiy madaniyatni shakllantirish, avvalo, fuqarolarning huquq va majburiyatlarini chuqur anglashiga bog‘liqdir.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Huquqshunos olimlarning fikriga ko‘ra, huquqiy madaniyat — bu jamiyat a‘zolarining huquqqa bo‘lgan munosabati, huquqiy bilimlari, huquqiy ong darajasi va huquqiy xulq-atvorining majmuasidir. Huquqiy madaniyat nafaqat qonunlarni bilish, balki ularni hurmat qilish va amalda bajarishni ham o‘z ichiga oladi. Shu ma‘noda, huquqiy madaniyat shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarining uyg‘unligini ta‘minlaydi.

Huquqlarni bilishning ahamiyati

Fuqarolar o‘z huquqlarini bilgan taqdirda:

- o‘z manfaatlarini qonuniy yo‘l bilan himoya qila oladi;
- adolatsizlik va huquqbuzarliklarga befarq bo‘lib qolmaydi;
- davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyatini qonun doirasida talab qila oladi;
- jamiyat hayotida faol va mas‘uliyatli ishtirok etadi.

Huquqini bilmagan shaxs esa ko‘pincha o‘ziga nisbatan bo‘layotgan noqonuniy holatlarni tabiiy hol deb qabul qiladi yoki ularni himoya qilish yo‘llarini bilmaydi. Bu esa huquqiy madaniyatning past darajada ekanidan dalolat beradi.

Majburiyatlarni bilish va unga amal qilish

Huquqiy madaniyat faqat huquqlarni bilish bilangina emas, balki majburiyatlarni chuqur anglash va ularga amal qilish bilan ham belgilanadi. Fuqarolar majburiyatlarini bilgan holda:

- qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo‘ladi;
- jamiyatda tartib-intizomni saqlashga hissa qo‘shadi;
- boshqa shaxslarning huquqlarini buzmaslikka intiladi;
- davlat va jamiyat rivojiga o‘z hissasini qo‘shadi.

Majburiyatlarni mensimaslik huquqbuzarliklar, ijtimoiy nizolar va tartibsizliklarning ko‘payishiga olib keladi. Shu sababli huquq va majburiyatlar bir-biri bilan uzviy bog‘liq tushunchalar hisoblanadi.

Huquqiy madaniyatning shakllanishida huquq va majburiyatlarning o‘rni

Huquqiy madaniyat fuqarolarning huquqiy bilimlari, huquqqa bo‘lgan hurmati va qonunlarga ongli ravishda amal qilishida namoyon bo‘ladi. Huquq va majburiyatlarni bilish:

- shaxsda huquqiy ongni shakllantiradi;
- qonunlarga nisbatan mas‘uliyat hissini kuchaytiradi;
- huquqbuzarliklarning oldini olishga xizmat qiladi;
- jamiyatda adolat va tenglik tamoyillarini mustahkamlaydi.

Ayniqsa, yoshlar orasida huquqiy bilimlarni oshirish huquqiy madaniyatni yuksaltirishning eng samarali yo‘llaridan biri hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlarda huquqiy madaniyat jamiyatda mavjud bo‘lgan huquqiy qadriyatlar, huquqiy bilimlar, huquqiy ong va huquqiy xulq-atvorning majmui sifatida talqin etiladi. Huquqiy madaniyat nafaqat qonunlarni bilish, balki ularga hurmat bilan munosabatda bo‘lish va ularni amalda bajarishni ham o‘z ichiga oladi.

Huquqiy madaniyat quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat:

- huquqiy bilimlar;
- huquqiy ong;
- huquqiy mas‘uliyat;

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

- qonunlarga ongli rioya qilish.

Mazkur omillar fuqarolarning huquq va majburiyatlarini bilishi orqali shakllanadi va mustahkamlanadi.

Fuqarolarning huquqlarini bilishning huquqiy madaniyatdagi o‘rni

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklari belgilab berilgan. Xususan, Konstitutsiyaning 24-moddasida yashash huquqi, 25-moddasida shaxs erkinligi, 41-moddasida ta‘lim olish huquqi, 37-moddasida mehnat qilish huquqi mustahkamlangan.

Fuqarolar o‘z huquqlarini bilgan taqdirda:

- o‘z manfaatlarini qonuniy yo‘l bilan himoya qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi;
- huquqbuzarlik va adolatsizliklarga nisbatan murosasiz pozitsiyani egallaydi;
- davlat organlari faoliyatini qonun doirasida talab qiladi;
- jamiyat hayotida faol ishtirok etadi.

Huquqlarni bilmaslik esa fuqarolarning huquqiy himoyasizligiga, huquqiy befarqlik va passivlikka olib keladi. Bu holat huquqiy madaniyatning past darajada ekanidan dalolat beradi.

Fuqarolarning majburiyatlarini bilish va unga rioya qilish

Huquqiy madaniyat huquqlar bilan bir qatorda majburiyatlarga amal qilishni ham taqozo etadi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 48-moddasida fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarga rioya etishi, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini hurmat qilishi belgilangan. 51-moddada esa soliqlar va yig‘imlarni to‘lash majburiyati mustahkamlangan.

Fuqarolarning majburiyatlarini bilishi:

- jamiyatda tartib-intizomni ta‘minlaydi;
- ijtimoiy adolat va tenglikni mustahkamlaydi;
- huquqbuzarliklarning oldini oladi;
- huquqiy davlat asoslarini mustahkamlaydi.

Huquq va majburiyatlar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning muvozanati huquqiy madaniyatning muhim mezonini hisoblanadi.

Huquqiy ong va huquqiy xulq-atvorning o‘zaro bog‘liqligi

Huquqiy ong fuqarolarning huquqiy hodisalarga bo‘lgan qarashlari, bilimlari va baholarini ifodalaydi. Huquqiy ongning shakllanishida huquq va majburiyatlarni bilish muhim ahamiyatga ega. Yuqori darajadagi huquqiy ong huquqiy xulq-atvorni belgilaydi, ya‘ni shaxs qonunlarga ongli ravishda amal qiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, huquqiy bilim darajasi yuqori bo‘lgan jamiyatlarda huquqbuzarliklar darajasi past bo‘ladi. Bu esa huquqiy madaniyatning profilaktik ahamiyatini ko‘rsatadi.

Huquqiy madaniyatni yuksaltirishning asosiy yo‘nalishlari

Fuqarolarning huquq va majburiyatlarini bilish darajasini oshirish maqsadida:

- uzluksiz huquqiy ta‘lim tizimini rivojlantirish;
- ta‘lim muassasalarida huquqiy fanlarni takomillashtirish;
- ommaviy axborot vositalarida huquqiy savodxonlikka oid materiallarni ko‘paytirish;
- raqamli huquqiy axborot platformalaridan samarali foydalanish zarur.

Mazkur chora-tadbirlar huquqiy madaniyatni yuksaltirishga xizmat qiladi.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. Odilqoriyev X. T. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent.
3. Karimov I. A. Yuksak huquqiy madaniyat – demokratik jamiyat poydevori. – Toshkent: O‘zbekiston, 2008.
4. Xolmatov S. S. Huquqiy ong va huquqiy madaniyat nazariyasi. – Toshkent: TDYUI nashriyoti, 2016.
5. Abdullayev A. A. Huquqiy madaniyatni shakllantirishda axborot texnologiyalarining o‘rni. // Huquq va burch. – Toshkent, 2021. – №3.
6. Saidov A. X. Huquqiy madaniyat va huquqiy ong. – Toshkent